

Új folyóirat az internetes könyvtári szolgáltatásokról: Journal of web librarianship

Dévai Péter

A folyóirat, melynek első számát részletesebben is bemutatjuk, hozzáférhető a Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtárban.

A The Haworth Press kiadásában 2007-ben megjelent új periodika célja, hogy a könyvtár fogalma az olvasók (és részben a könyvtárosok) számára ne csak az épületet, az olvasótermet, kölcsönző-helyiségeket és a benne dolgozó embereket jelentse, hanem az interneten elérhető könyvtári szolgáltatások összességét.

A szerkesztő, Jody Condit Fagan (James Madison University) szerint az elméleti kutatások eredményeit, a könyvtári gyakorlat problémáit és esettanulmányokat ismertető cikkek témái éppen annyira szerteágazóak lesznek, mint amennyire sokoldalú a könyvtárakban folyó munka.

A „Social Eye” rovat a társadalmi háló (social web), a tudásmegosztás témaköréhez kapcsolódó írásokat közöl, a „Global Connections” pedig az USA-n kívüli web-projektekről számol be. A harmadik állandó rovat (Reviews) a folyóirat profiljába tartozó tanulmányokat ismerteti. A Journal of web librarianship-ről további információk olvashatók a folyóirat weblapján (<http://www.lib.jmu.edu/org/jwl>) és a szerkesztőség

blogjában: <http://jweblib.livejournal.com>.

Vesézzük ki az első számot!

A nyitó szám első cikke azzal foglalkozik, hogy az ARL-hez (Association of Research Libraries) tartozó 99 tudományos könyvtár milyen mértékben és formában teszi elérhetővé az elektronikus folyóiratokat, és milyen módon illeszti be azokat feldolgozási és tájékoztatási rendszerébe. A szerzők az egyes könyvtárak honlapjait vizsgálták: van-e az adott intézménybe járó elektronikus megjelenő folyóiratoknak listája, a katalógusokból milyen linkek vezetnek a folyóiratcímekhez, hogyan lehet megtalálni az egyes periodikákat címek és tárgykörök szerint, hogyan lehet eljutni az egyes cikkekhez. Azt is elemezték, hogy egyszerűen vagy bonyolultan használhatók-e a honlapok, és milyen az adatbázisok dokumentációja. Az eredmények szerint 86 könyvtár rendelkezett elektronikusan elérhető folyóiratok listájával, 5 nem volt értékelhető a korlátozott elérhetőség miatt, 8-nak pedig egyáltalán nem volt listája. A 86 intézményből 77 helyezett el a

kezdőlapon linket az elektronikus folyóiratokhoz, ebből 65-nél két kattintással, 7-nél egyvel, 11-nél hárommal, 3-nál pedig négy klikkeléssel lehetett eljutni a listához. A felsőoktatási könyvtárak 90%-a esetében lehetett cím szerint keresni a folyóiratok között, öt viszont egyáltalán nem rendelkezett ilyen lehetőséggel. A legtöbb esetben külön oldalon lehetett megtalálni az internetes periodikákat, és csak hat esetben úgy, hogy az általános elektronikus információforrások linkre kattintva az elektronikus folyóiratokat választjuk. A keresés legtipikusabb módja az volt, hogy az egész címet vagy a cím kulcsszavát kellett beírni, 44 esetben pedig az ISSN-szám alapján is meg lehetett találni. A vizsgált mintából 69 könyvtár honlapján lehetett különböző megoldások útján tárgyszavakkal keresni a periodikákat. Azt is vizsgálták, hogy a Time c. folyóirat elektronikus változata hányszor fordul elő a könyvtárak listáin. Háromféle típus fordult elő: vagy annyiszor, ahány adatbázisban megtalálható, vagy egyszer és az adatbázisok, amelyekben szerepelnek, fel voltak sorolva a cím alatt, vagy a címek összekapcsolódtak egy hivatkozásmutatóval (citation linker). A folyóirat egyébként a könyvtárak 71%-ában volt megtalálható a katalógusban, és a 70 honlapból 57 esetben a kezdőlapról el lehetett érni a katalógust.

Az elektronikus folyóiratokra vonatkozó vizsgálatokat elvégezték az elektronikus adatbázisokra is, az eredmények szerint az utóbbiak elérése következetesebb, egyértelműbb, mint az elektronikus folyóiratoké. Az elemzés egy újabb szempontja volt, hogy a honlapok mennyire bonyolultak, mennyire „idegesítőek” a keresés, navigálás szempontjából. Egy honlap akkor volt bonyolult („zavaros”=confused), ha két értékelő véleménye jelentősen eltért egymástól a használhatóságot illetően, és akkor volt „idegesítő”, ha nehéz volt értékelni a szegényes design miatt, vagy sokat kellett rángatni az egeret, mire az ember megtalálta a kívánt linket. Mindent egybevetve a vizsgálatokat végzők 99 honlap közül húszat találtak bonyolultnak, harmincat pedig bosszantónak. Az értékelés egyik szempontja volt, hogy vannak-e az egyes eszközök

használatát megkönnyítő tájékoztató szövegek. Érdekes módon több instrukciót lehetett találni az elektronikus folyóiratcikkek eléréséhez, mint a folyóiratokéhoz. A Florida State University videón mutatja be a honlap használatát. A szerzők a tanulmány végén összegezik az eredményeket, megfogalmazzák javasolataikat a könyvtárak számára, és vázolják a kutatás folytatásának irányait. A függelék tartalmazza a kutatás kérdéseinek felsorolását.

Az első szám második tanulmánya az egyre inkább terjedő tudásmegosztó rendszerek, wikik egy speciális fajtájával, a könyvtárosok oktatására használt Oregon Library Instruction Wikivel (<http://instructionwiki.org>) ismerteti meg az olvasókat. 2004 nyarán az Oregon Library Association's Library Instruction Round Table (OLA/LIRT) elhatározta, hogy létrehozza az oktatóanyagok wiki-rendszerben működő adatbázisát („raktárát”). Jelszónak a cikk címében is szereplő mondást választották: hogy ne kelljen újra feltalálni a kereket, vagyis ne szervezzenek újra és újra tanfolyamokat minden könyvtárban ugyanannak az anyagnak az elsajátítására. Az érvek és ellenérvek után arra az elhatározásra jutottak, hogy a csak tagoknak fenntartott helyek több kárt és nehézséget okoznának, mint hasznot. Ennek megfelelően a szervezetben együttműködő közösség alapelveként nem az intézményi határokat, hanem a tagok szakmai jártasságát, gyakorlatát fogadták el. Ez a szervezeti felépítés tulajdonképpen az Etienne Wenger és Jean Lave által kidolgozott gyakorlati közösségeken (communities of practice – CoPs) alapult. A számítógépes hálózatok által támogatott közösségek tagjai ily módon munkahelyükön kívül egy nagyobb szakmai csoportosulásnak is tagjai lettek, melyeket gyakorlati hálózatoknak (network of practice – NoP) kezdtek nevezni. Ezekhez kapcsolódik a szakirodalomban széleskörűen tárgyalt elv: az együttműködő tudásépítés. A két elvnek megfelelő számítógépes technológia lehetett volna például egy nyílt forráskódú menedzsment rendszer, vagy egy blog, a wiki-rendszer azonban több szempontból előnyösnek mutatkozott: mindenki

mindent megváltoztathat, nem kellenek hozzá engedélyek, jóváhagyások, a használt jelölő nyelv rendkívül egyszerű, a tartalom fejlesztése sohasem fejeződik be, a „tulajdonviszonyok” elvesztik jelentőségüket. További érv volt, hogy 2005-ben viszonylag új volt a rendszer, és joggal lehetett számítani a könyvtáros társadalom érdeklődésére. Ezt valószínűsítette a Wikipédia hatalmas sikere is. A wikik újdonsága olyan szoftver létrehozására sarkallta a készítőket, amely tetszetős honlapjával, a használat könnyű elsajátíthatóságával vonzza az új felhasználókat. A lehetséges kudarcok elhárítására szolgált az a felismerés is, hogy megfelelő segédleteket kell létrehozni. A létrehozás komoly szempontja volt tehát a testreszabás. Sok fejtörést okozott, hogy a több mint százféle wiki kereső motor közül melyik felel meg leginkább a könyvtárosok oktatási anyagait tartalmazó szoftver számára. Végül is az utolsó négy „jelölt”, a PHPWiki, a QuickWiki, a PmWiki és a Mediawiki közül az utóbbi „nyert”. Ez felelt meg a legjobban annak a szempontnak is, hogy a lehető legegyszerűbb legyen új tartalmakat bevinni, vagy a meglévőket módosítani. Amikor elkészült a rendszer, a fejlesztők először mintegy 30 OLA/LIRT tagot és számos könyvtárost kértek meg tesztelésére. Ezután következett a 2005 szeptemberi hivatalos indítás, mely szép sikert hozott. Sokan üdvözölték az új könyvtáros wikit, és a szervek tanúsága szerint sokan is szerkesztették a már meglévő tartalmakat, illetve számos új tartalom is került fel rá. Az indítás után közel egy évvel azonban sajnos már közel sem olyan nagy az érdeklődés, új anyagok csak lassan „csordogálnak” a rendszerbe. Vajon mi lehet ennek az oka? Valószínűleg szerepet játszik az, hogy míg korábban az oktató könyvtáros megírta a tananyagot – és nem sokkal ezután már fel is használta azt, addig a wikire feltett tartalmat mindenki használhatja és módosíthatja, a hatása azonban csak a jövőben válik konkréttá. Ily módon nem válik olyan sürgőssé, mintha ő maga tanítana belőle „azonnal”. Egy másik ok lehet a publicitás hiánya. A névtelen részvételt tehát célszerű lenne megszüntetni akár úgy, hogy a módosí-

tóknak regisztrálniuk kell, akár más módon. Összegezőként megállapítható, hogy a wiki-rendszerű tudásmegosztó rendszerek rendkívül hasznosan képesek működni, ha a létrehozók képesek figyelembe venni a wiki felépítése során szóba jöhető közösség kulturális és társadalmi tényezőit, hagyományait. A mégannyira tökéletes technológia sem képes egyedül biztosítani a wiki sikerét, ahhoz tudatos közösségépítésre van szükség. Másképpen fogalmazva: nem a wiki teremti meg a közösséget, hanem egy megfelelően kialakult vagy kialakított közösség képes igazán eredményesen működtetni egy wikit.

A harmadik közlemény a tudományos könyvtárak honlapjainak vizsgálataival foglalkozó szakirodalmat tekinti át. A szerző, *Barbara A. Blummer* az amerikai folyóiratok azon cikkeit elemezte, melyek nagyjából 1997-től napjainkig jelentek meg, és amelyek a könyvtári honlapok tartalmát, kivitelét és a rajtuk történő navigációt tárgyalták. A vizsgálat alapvető módszere az volt, hogy hat adatbázis keresőjébe beírta a következő kereső kifejezéseket: tudományos és egyetemek vagy college, kombinálva a könyvtár és web vagy honlapok kifejezéssel: Academic Host Premier, Google Scholar, Projekt MUSE, ProQuest, Education Journals, Wilson Web. A publikációk először a honlapok kivitelével foglalkoztak. *Mark Stover* és *Steven D. Zink* tanulmánya még 1996-ban jelent meg, és 40 tudományos szakkönyvtár weblapjának azonosságait és különbségeit tárgyalta a különböző jellemzőkre adott pontértékek alapján. 1998-ban *John D. Angelo* és *Sherry K. Little* tanulmánya tíz, weblapok készítésére szolgáló útmutatót elemzett, és megnézte, hogy mennyire felelnek meg egyes szervezetek honlapjai az útmutatók tanácsainak. A szerzők azonban viszonylag kis mintát vizsgáltak, melyben nem volt egyetlen könyvtári honlap sem.

Ezt követi *David L. King* tanulmánya az Association of Research Libraries (ARL) honlapjairól, melyben 44 kérdésre adott válaszok alapján értékelt a weblapokat. Ezután hétéves szünet következett a honlapok dizájnjáról szóló irodalomban, míg 2005-ben meg nem jelent

Pamela Harper-Burke kutatási eredménye, melyben 80 közepes nagyságú egyetemi könyvtár honlapjáról állapította meg, hogy több területen különböznek a gazdasági intézmények weblapjaitól, és éles versenyt folytatnak a könyvesboltokkal, azok internetes megjelenése után. A tanulmányok második csoportja a könyvtári honlapok használhatóságát és a navigációs lehetőségeket vizsgálja. A Memorial University of Newfoundland könyvtárának honlapját többféle módszerrel elemzi *Louise McGillis* és *Elaine G. Toms*. Ismertetik a vizsgálatba bevont hallgatók számítógép- és könyvtárhasználatának jellemzőit, értékelik a honlap használatának eredményeit és a résztvevők általános attitűdjét, véleményét a weblapról. Egy másik tanulmány a University of Nevada-Las Vegas könyvtári honlapjának átalakításait kíséri nyomon. A hallgatók-olvasók véleményét feldolgozó írások általában megállapítják, hogy a könyvtárhasználóknak gondot okoznak a honlapok bizonyos szakkifejezései: path-finder, workshops, article indexes. A könyvtári honlapok egyik legátfogóbb vizsgálata volt az, melyet a Hunter College végzett 2005-ben. Egy webes szerkesztőből, egy tudományos segédmunkatársból és négy könyvtárosból álló team négy hétig tesztelte a könyvtár honlapját, majd négy hétig elemezte az eredményeket, majd öt hétig csak a hibák kijávitásával foglalkoztak, aztán újabb tesztelés következett.

A weblapokkal foglalkozó kutatási eredmények harmadik csoportja a tartalmi kérdéseket és a szolgáltatásokat tárgyalja. Egy 2000-ben megjelent tanulmány a következő szempontok vizsgálatát tartja szükségesnek ebben a vonatkozásban: navigációs eszközök, könyvtári információk, információs szolgálatok, információkeresési rendszerek, információs politikák, a könyvtár szervezeti felépítése, információk az internetről és a linkekről, valamint a különböző használati útmutatók és oktatási anyagok. *Beatrice Agingu* az HBCU (Historically Black Colleges and Universities) könyvtári honlapjait hasonlította össze 52 szintén állami támogatással működő, az USA dél-keleti részén lévő intézmény könyvtárának weblapjával. Megállapításai szerint az

előbbieket főként könyvtárakat és katalógusaikat ismertetik honlapjaikon, míg az utóbbiak többnyire biztosítják különböző információs források és szolgáltatások elérését. *Xue-Ming Bao* 143 tudományos szakkönyvtár weblapját vizsgálta meg az anyaintézményükkel való kapcsolat és különböző kereskedelmi adatbázisok elérése szempontjából. Említést érdemel *Michael Coffta* és *David M. Schoen* cikke, mely 240 könyvtári weblapot elemzett a főként a könyvtárközi kölcsönzések lehetősége és az állományokról szóló ismertetések szempontjából, valamint *Mary Cassner* és *Kate E. Adams* tanulmánya arról, hogyan segítik a tudományos könyvtárak honlapjai a távoktatásban résztvevő hallgatókat. *Jeanie M. Welch* 106 tudományos szakkönyvtár web site-ja alapján tárgyalta az intézmények marketing és PR tevékenységét.

A következő tanulmány szerzője, *Michael Sauers*, a Nebraska Library Commission technológiai innovációs könyvtárosa a Mozilla Firefox nevű böngészőjének kereső plug-in-jével ismerteti meg olvasóit. Ez az ablak jobb felső sarkában a webcímek beírására használt mező mellett helyezkedik el, és számos kereső motort tartalmaz, melyekben ily módon közvetlenül lehet keresni. A lenyitás alján található az „Add engines” opció, melyre kattintva a megjelenő ablakban újabb keresőmotorok jelennek meg, melyeket hozzá lehet adni a listához. Bár ezeket a programokat Firefox search plugin-eknek hívjuk, ugyanilyenek találhatóak a Netscape Navigator 6-os és magasabb verzióiban, a Mozilla böngészőinek összes változatában és az Apple Sherlock programban is. A cikkben a kereső plug-in program készítésének egyes fázisait követhetjük nyomon: megfelelő előkészítés után létre kell hozni az XML-file-t, majd az ikonok beépítése következik, végül létre kell hozni azt a web oldalt, amelyről a felhasználók installálhatják a plug-int.

Jon Haupt, aki a Iowa State University Libraryben a képzőművészet és előadó-művészet szakirodalmával foglalkozó könyvtáros, esettanulmányban írja le, hogyan hoztak létre saját szerverükön egy PmWiki rendszert. Amikor az

új tudásmegosztó rendszer létrehozására tettek javaslatot az egyetem vezetése számára, az egyik kérdés az volt, hogy a wiki-technológia az eddigi eszközökhöz kapcsolódjon, vagy egy teljesen új projektként valósítsák meg. A kapott visszajelzések szerint az utóbbi tetszett jobban a döntést hozóknak. A Könyvtár a wiki létesítése előtt két módon is igyekezett elősegíteni az oktatók kutató munkáját. Az első egy műhelytanulmány-sorozat, melyben különböző könyvtártudományi kérdésekről vitatkozhattak a résztvevők, a másik pedig egy állandóan frissülő és a könyvtári kutatásokat elősegítő linkgyűjtemény létrehozása és karbantartása. A linkek csak az intraneten voltak elérhetők, és a honlapokon szereplő tartalmak változtatására csak az arra kijelölt dolgozóknak volt joguk. Emiatt az információk gyakran elavultak, mire eljutottak a megfelelő kutatóhoz. Ezt a hátrányt szünteti meg nagyrészt a wiki-technológia, melynek használata is jóval egyszerűbb, mint például a HTML-é. Az egyetem vezetésének benyújtott javaslat tartalmazta a wiki-technológia rövid leírását, példákon keresztül mutatta be, hogy a rendszer alkalmas a könyvtár webes jelenlétének átalakítására, az intranetes oldalak újratervelésére. A szükséges munkaerő meghatározása során az informatikai osztály munkatársain kívül, leterheltségük csökkentése érdekében a referenz szolgálat néhány dolgozója is szerepelt a javaslatban. Gondos mérlegelést kívánt a munka elvégzéséhez szükséges idő meghatározása is. A wiki létrehozását célzó javaslatot végül mint a Könyvtár kutatási forrásainak új formáját néhány hónap múlva elfogadták. A következő lépés annak eldöntése volt, hogy belső szerveren működjön-e a wiki motor, vagy hosting szolgáltatásokat vegyenek igénybe, esetleg társuljanak egy már működő wikihez. Végül a saját szerver bizonyult a legelőnyösebbnek. A wiki engine kiválasztása során a főbb szempontok a következők voltak: könnyen lehessen installálni és aktualizálni, csak a könyvtári dolgozók férjenek hozzá, egyszerűek legyenek a formázási szabályok. A korábbi ismeretek alapján a MediaWiki, a PmWiki és a Confluence tűnt a legmegfelelőbbnek. Az

utóbbi már működött az egyetem Informatika tanszékén, és mivel a saját szervertes megoldást választották, ezért az első kettő maradt versenyben. Végül a PmWiki mellett szólt az, hogy jobban alkalmazható egy viszonylag kisebb méretű rendszer működtetésére. Az installálás viszonylag egyszerű, a szervernek képesnek kell lennie a PHP 4.1-es, vagy későbbi változatának futtatására, maga a szoftver letölthető a PmWiki weboldaláról. Bár a PmWiki már ebben a korai stádiumban is „működik”, célszerű bizonyos biztonsági feltételeket kidolgozni, és elvégezni a testreszabást. A külső megjelenést és a működtetést illetően a PmWiki.org számos ötletet, „receptet” tartalmaz ezekkel kapcsolatban. A wikik telepítése után igen lényeges, hogy legyen azoknak a szerkesztőknek a közössége, ami működteti a rendszert. Ezért már idejekorán el kell kezdeni a szóba jöhető munkatársak toborzását. A legcsodálatosabb, legjobban telepített wiki sem ér semmit, ha nincsenek hozzá szakértelmüket és munkaidejüket nem sajnáló szakemberek, akik tartalommal töltik fel. Pár hónapos működés után a felhasználóknak három csoportja volt megkülönböztethető: voltak, akik akkor fordultak a wikihez, ha szükségük volt rá, voltak, akik „rendeltetészerűen” folyamatosan használták, de semmilyen kísérletet nem végeztek vele, és végül volt egy kis csoport, akik új projektekbe kezdtek, keresve a rendszer újabb és újabb felhasználási lehetőségeit.

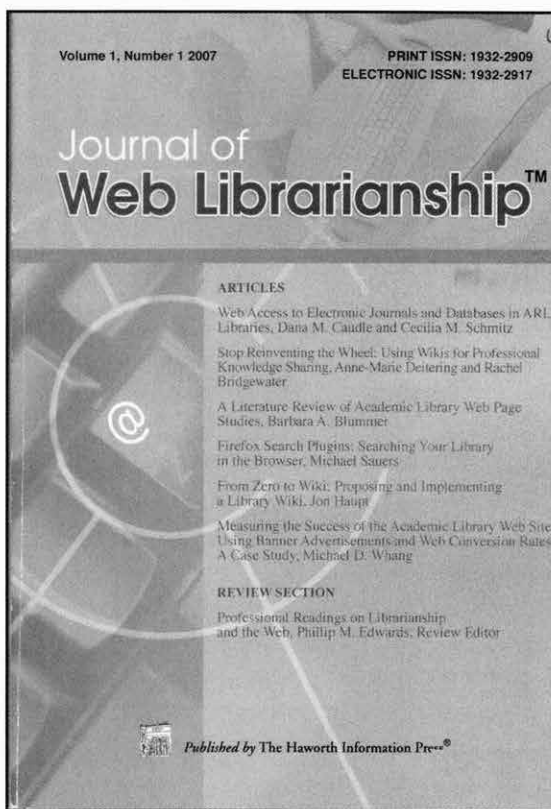
A hatodik tanulmány a tudományos szakkönyvtárak weblapjainak sikerességét mérő módszerekbe vezeti el az olvasót. A könyvtárosok és fenntartóik egyik lehetséges módszere a ráfordított költségek megtérülésére az úgynevezett konverziós arányok alakulásának nyomon követése. A web konverziós arány egy adott weblap látogatóinak azt a %-ban kifejezett arányát mutatja, akik valamilyen „akciót” hajtanak végre a weblapra kattintás után. A honlap sikerességét minden esetben a könyvtár stratégiai céljaihoz, illetve ezek megvalósulásának mértékéhez kell viszonyítani. A Western Michigan University Library-ben a célok meghatározására a stratégiai tervezés dokumentumait és a LibQUAL+ vizs-

gálat anyagait használták fel viszonyítási alapként. A web bizottság meghatározta a könyvtárosok és az olvasók által végzett tevékenységeket, melyek növelik a weblap sikerességét. A konverziós arányt meg lehet határozni úgy is, hogy a könyvtár tevékenységeit népszerűsíteni kívánó bannerre klikkelők számát viszonyítják a valamilyen könyvtári szolgáltatást igénybevevők számához. A könyvtár például kétféle bannerrel is rá akarta venni használóit, hogy a könyvtár által biztosított könyvekkel, DVD-kkel és videókkal segítsék oktató és kutató tevékenységüket. Az egyik az egyetem oktatóit, a másik általában az olvasókat célozta meg. Az előbbi hirdetésből számított konverziós ráta 2006 július-augusztusban 10,5% volt. A különböző időszakokra számolt rátákból és más könyvtárhasználati statisztikai adatokból reális képet lehetett kapni a könyvtár marketing tevékenységének eredményességéről.

A „Social Eye” rovatban a rovatvezető *Brian S. Mathews* arról mondja el véleményét, hogy a szociális világhálónak milyen nagy lehetőségei vannak az emberek közötti kommunikációban, és hogy a könyvtárosoknak feltétlenül részt kell venniük az embereket és közösségeiket szolgáló web kialakításában. A könyvtáraknak nem egyszerűen információszerző helynek kell lenniük, hanem olyan kívánatos színterekké kell válniuk, ahova örömmel járnak az emberek. Egyre nagyobb szükség lesz ilyen weboldalak működtetésére is melyre a szerző példaként a www.myspace.com-ot említi. A Global connections rovat szerkesztői, *Sarah Beasley* és *Candice Kail* az International Dunhuang projektről készült honlap anyagát mutatja be (www.idb.bl.uk), melyben öt ország, Kína, Japán, Nagy-Britannia, Oroszország és Németország múzeumainak és más intézményeinek képei, tanulmányai, régé-

zeti lelőhelyei és leletei találhatók az egykori selyemútról az öt ország nyelvén. A webhely jó példája a nemzetközi összefogással létrehozott webtartalomnak. A *Journal of web librarianship* első számát könyv- és folyóiratcikk-ismertetések zárják.

A folyóirat második számában hosszabb tanulmány foglalkozik a weben megjelent anyagok gyűjteményeinek fejlesztésével, egy másik pedig azt tárgyalja, hogy az egyetemi karok publikációs adatbázisai mennyire érhetőek el a könyvtárak honlapjairól. A harmadik cikk szerzői azt vizsgálják, hogy a tudományos, egyetemi könyvtárak honlapjai esetében mennyire egyeztetethők össze az egyetem irányelvei és az olvasók igényei.

Az OSZK új kiadványa

BIBLIA SACRA HUNGARICA

A könyv, mely
örök életet ad

NILV...
FELEGHÁZI THAMÁS DEBKECE
Prædicator atal.

DEBRECENBE
Nyomtattat Rodolphus Hofhalter atal,
ANNO 1586,